

Dante és Dubois.

Az univerzális császárság két koncepciója

A XIII–XIV. század fordulóján, tehát 1300 körül, amikor Dante „az emberélet útjának felére” érkezett, a keresztes háborúkban vesztes, a Szentföldet elvesztő keresztény Európában sokakban megfogalmazódott a Respublica Christiana, a keresztény közösség szorosabb politikai egysége visszaállításának igénye. Voltak, akik a császári hatalom tekintélyének megerősítését szorgalmazták, mások a pápai teokráciától várták a keresztény világ politikai újraegyesítését, de a francia jogász, Pierre Dubois egy 1305 őszén írt művében (*De recuperatione Terre Sancte*) már egy európai föderáció előképét vázolta fel mint alternatív lehetőséget, megteremtven ezzel a mai Európai Unió legelső koncepcióját. Munkája lényegében véve egy válaszirat volt, amelyben VIII. Bonifác pápának a teokratikus világi hatalomra vonatkozó igényének jogosultságát igyekezett cáfolni, melyet a pápa az 1302-ben kiadott *Unam sanctam* kezdetű bullájában foglalt össze. Lényegében ugyanezen szándékkal fogalmazta meg egy jó évtizeddel később Dante is az egyeduradalomról szóló művében (*De monarchia*, 1317) a pápai teokrácia elleni és az univerzális világi hatalom, a császárság melletti érveit.

Kevéssé ismert azonban a kutatók körében is azon tény, hogy Dante kortársa, a normandiai francia jogász, Pierre Dubois (kb. 1250–kb. 1321), aki minden valószínűség szerint ugyancsak 1321-ben hunyt el, egy 1300-ban keletkezett korábbi művében, amely az első általunk ismert írása (rövidített címe: *Summaria brevis*, de ismeretes egy másik címe is: *De abbreviatione*), Dantéhoz hasonlóan még az univerzális császárság megerősítésében látta a keresztény közösség politikai és katonai-harcászati megerősítésének lehetőségét. Az olasz génuszhoz hasonlóan Dubois is közel másfél évtizedig érlelte első traktátusát, melyben az európai politikai válsághelyzet megoldására vonatkozó nézeteit fejtette ki (Szép Fülöp apjának, III. azaz Merész Fülöpnek súlyos kudarccal végződő Aragónia elleni hadjárata készítette őt reformgondolatai megfogalmazására), tehát mindketten rendkívül átgondolt, kiérlelt politikai filozófiai értekezésben foglalták össze javaslataikat. Természetesen az univerzális császárság kérdésére vonatkozólag Dante és Dubois más műveiben is találhatunk fejtegetéseket – az olasz költő például a *Vendégségben* és az *Isteni színjátékban*, Dubois pedig a *Deliberatio* (1302) és a *Supplication* (1304) című műveiben is ír a témával kapcsolatban fontos érveket –, de a legátfogóbb módon a *Summaria brevis* (1300) és a *De monarchia* (1317) tartalmazzák a két kortárs megállapításait. Bár e két főművet jó másfél évtized választja el egymástól, érveik jellege mind forrásaikat, mind tartalmukat tekintve alapvető hasonlóságokat mutat, miközben foglalkozásukból és származásuk, hazájuk különbözőségéből is következőleg, eltéréseket is

találhatunk az általuk kifejtett koncepciókban. Először néhány fontos hasonlóságra hívnám fel a figyelmet.

Hasonlóságok

A legfőbb célkitűzés mindkét szerző számára a keresztény világ egyetemes békéjének, egységének megteremtése, hiszen ebben látják a keresztény emberek boldogságának zálogát. Dante megfogalmazása szerint az egyetemes béke a legfőbb princípiuma az univerzális császárságra vonatkozó filozófiai fejtegetéseinek.¹ A költő Arisztotelészre egyetértően utalva² azt állítja, hogy a közös cél eléréséhez mindenképpen szükség van egy közös vezetőre, ez pedig nem lehet más, mint a császár.³ Dante nézete szerint az univerzális császári hatalom kizárólagos, az ő felsőbbségét minden uralkodónak el kell ismernie a világi életben (*in temporalibus*).⁴ Meglátása szerint a császári hatalom áldásai a maguk teljességében Augustus császár időszakában voltak érzékelhetőek (*Pax Romana*), ő tekinthető tehát az ideális uralkodónak.⁵ A költő úgy véli, hogy az uralkodó hatalmának jogosultsága értelmének fejlettebb mivoltában áll, és utal Arisztotelészre, aki szerint az értelmesebb ember uralma jogos a többiek felett.⁶ Sőt Dante szerint ugyanígy jogos és igazságos az is, hogy az értelmesebb népek uralkodjanak a többiek (vagyis a butábbak) felett. Ismét Arisztotelészre utalva azt állítja, hogy az okosabb népek (így jelesül a rómaiak) uralma kifejezetten áldásos a többiek felett, és ha ezek ostobán ellenállnának az okosabbak uralmának, akkor kényszeríteni lehet őket az alávetettségre (mert a buták nem értik, hogy ez nekik majd áldás lesz, ugyanis olyan szűk látókörűek).⁷

1 „Ez az egyetemes béke, amelyet soron következő érveink szilárd princípiumának tartunk.” *Egyeduralom* (*De monarchia*), 407.

2 „Azt állítja, hogy amikor több dolog egy célra rendeltetett, akkor szükséges, hogy egy közülük uralkodjék és irányítson, a többi dolgok pedig irányítottassanak.” *Egyeduralom*, 408.

3 „És minthogy nyilvánvaló, miként fentebb kimutattuk, hogy az egész emberi nem egy cél felé törekszik, kell, hogy legyen valaki, aki szabályt szabjon és uralkodjék, akit monarchának vagy császárnak neveznek. Így világos, hogy a világ jólétéhez szükséges a monarchia vagy császárság.” *Egyeduralom*, 409.

4 „A világi egyeduralom, amelyet császárságnak hívnak, egyetlen fejedelmi hatalom az összes többi hatalmak fölött az időben, vagyis azon dolgokban és azok fölött, melyeket időbeli múlással mérhetünk.” *Egyeduralom*, 404.

5 „... a világon csak akkor volt mindenütt békeség, amikor egy tökéletes monarchiában az isteni Augustus monarcha uralkodott.” *Egyeduralom*, 422.

6 „Ezért máris nyilvánvaló az, amit a Politikában Aristoteles mond: vagyis, hogy a fejlettebb értelmű emberek természetszerűleg a többiek felett kell, hogy álljanak.” *Egyeduralom*, 406–407.

7 „... nemcsak egyes emberek, hanem bizonyos népek is uralkodásra alkalmasnak születtek, s mások meg engedelmességre, mint a Filozófus is állítja a Politikában és hozzáteszi, hogy ez utóbbiaknak nemcsak hogy hasznos alárendeltségben lenniök, hanem igazságos is, még ha kényszeríteni kell is őket. Ám, ha ez így van, nem kétséges, hogy a természet külön helyet és népet rendelt a világon való uralkodásra, másként mulasztást követett volna el, ami pedig lehetetlen. Ami pedig azt illeti, hogy

Dante egy gyenge pillanatában bevallja, hogy régebben maga is kételkedett abban, hogy a római nép jogszerűen jutott a más népek feletti uralomra, s úgy tűnt neki, hogy mindez erőszak révén történt.⁸ Kár, hogy a nagy génusz nem tartott ki tovább e nézete mellett, ugyanis éppen ez tükrözte az igazságot, amelyet egész életében oly mohón keresett. Később ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy mivel minden jog az isteni akaraton alapul, és a rómaiak minden nagy háborúban győztek, győzelmeikben Isten akarata nyilvánult meg, márpedig az nem lehet jogszerűtlen.⁹ Sőt, a költő állítása szerint a rómaiak merő jámborságból, a közjó megvalósítására hódították meg a világot.¹⁰ Természetesen mindez már nyilvánvaló történelemhamisítás, hiszen a rómaiak éppen a katonai és harcias tulajdonságaik révén, fél évezredig tartó háborúk sorozatában hódították meg az akkor ismert világ nagy részét, és feltételezhető, hogy ellenfeleik, vagy az uralmuk ellen lázadó rabszolgák, így például azok keresztre feszített vezére, (Jézus sorstársa) Spartacus, egészen másképp vélekedtek a rómaiak jámborságáról, mint Dante!

Az isteni akarat által „választott nép” uralkodója által gyakorolt világuralom jogossága és természetes volta Dubois koncepciójában is megtalálható. A francia jogász elismeri (Szent Ágostonra hivatkozván egyébként), hogy az ókorban a görögök (itt a makedón Alexandrosz világbirodalmára utal) és a rómaiak egyaránt Isten akaratából kerültek más népek fölé, de úgy véli, hogy saját korában, a XIV. század eleji Európában e választás Isten akarata szerint a kereszténységet védő legvitézesebb nemzetre, jelesül a franciákra esett, tehát őket illeti a császári hatalom, és a keresztény világ békés kormányzása.¹¹ Tehát nézete szerint (amely logikájában

melyik volt az a hely és az a nép, a fentebb és alább elmondottakból eléggé nyilvánvaló, hogy Róma volt, illetve annak népe és polgárai... Ezek után eléggé meggyőzően bizonyított, hogy a római nép a természet által rendeltetett az uralkodásra. A római nép tehát, leigázván a földkerekséget, jog szerint jutott uralomra.” *Egyeduralom*, 436–437.

8 „Valaha én magam is csodálkoztam a római népen, hogy minden ellenállás nélkül a világ ura lett, amikor még felszínesen néztem a dolgokat, és úgy véltem, hogy ezt a hatalmat nem jog szerint, hanem fegyverek erejével érte el.” *Egyeduralom*, 423.

9 „És minthogy az akarat és az akarat tárgya Istenben ugyanaz, ebből tovább következik, hogy az isteni akarat maga a jog... amit Isten az emberi társadalomban akar, azt igazi és színtiszta jognak kell tartanunk... Isten akaratát különféle jelekből kell felfednünk... A kérdéssel kapcsolatban azt mondok tehát, hogy a római nép jog szerint, és nem bitorlás útján gyakorolta az összes halandók feletti uralkodás tisztét, amit császárságnak neveznek, az összes halandók felett... a római birodalmat tökéletesedéséhez csodák segítettek hozzá, tehát Isten akarata, következésképpen jog szerint állott és áll fenn.” *Egyeduralom*, 425–426., 429.

10 „A római birodalom a jámborság forrásából születik meg... a római nép, uralma alá hajtván a földkerekséget, a köz javára törekedett.” *Egyeduralom*, 431., 434.

11 „...prout docet beatus Augustinus, cum aliter eis scire futura non scit datum a Deo qui dator est omnium scienciarum virtutum potestatum regnorum omniumque bonorum: per talem enim modum coniecturandi et providendi, que possunt et debent verisimiliter evenire, leguntur Greci et postmodum Romani mundi monarchiam principatum et dominium quas et que antea non habebant adquisisse et diu tenuisse – cuius rei simile verisimile et probabile est – ut ex precedentibus apparet: regie maiestati regni Francorum obventurum, quod sibi propter profectum honorem

analóg Dantééval) a francia nép történelmi sikerei és a keresztes háborúkban játszott kiemelkedő szerepe mintegy az isteni kiválasztottság jeleinek tekintendők, ezért érdemeik miatt a franciákat illeti a *principatus universalis*, az egyetemes császárság tisztének birtoklása. A „principatus” kifejezés utal arra is, hogy Dubois koncepciója az univerzális császárság funkciójával kapcsolatban mindenképpen közel állt az itáliai költő felfogásához, bár egyéb megállapításaiból úgy tűnik, hogy azért annál erősebben centralizált hatalomként képzelte el. A középkori uralkodók közül egyébként mindketten sokszor utalnak II. Frigyesre (1215–1250) mint ideális császárra, aki nemcsak művelt, okos és igazságos volt, hanem rendkívül határozott is.

Dante és Dubois egyaránt cáfolja VIII. Bonifác pápa azon állítását, mely szerint az „oldás és kötés” jogánál fogva a pápaság igényt formálhat a legfőbb világi hatalomra. A költő határozottan leszögezi, hogy az oldás és kötés joga a pápákat csak a saját hivatalukban, a hitbeli kérdésekben (*in spiritualibus*) illeti meg, de semmi beleszólásuk nem lehet a világi hatalom működésébe.¹² Szinte szóról szóra ugyanezt állítja Dubois is, aki ráadásul még hozzáteszi, hogy Bonifác pápának a világi főhatalomra való igénye lényegében véve eretnekségnek tekinthető, mivel félreértelmezi a Bibliában leírtakat.¹³ A francia jogász is azon a nézeten van, hogy a világi hatalom a világi ügyekben (*in temporalibus*) teljesen független az egyháztól, és az uralkodók joghatósága, akik semmiféle felsőbb hatalmat nem ismernek el a maguk területén, tehát szuverének (*principi qui non recognoscit superiorem in terris*), mind egyházi, mind világi személyek felett érvényes – világi ügyekben.¹⁴ Dubois nemcsak a csá-

et incrementum fidei catholice ac superexaltacionem eiusdem ipsius maiestatis et suorum subditorum constanciam firmitatem et perseverenciam, que notabiliter sunt ceterarum nacionum et regnorum preferende, misericorditer concedat ille Deus exercituum – qui cum omnia bona dare posset, in suo testamento discipulis suis et amicis solum pacem reliquit – ita quod regnans in maiestate precelsi regni Francorum et eius heredes suo clarissimo sanguine regali tam exorti quam oriundi successive perpetuo valeant monarchiam hoc est principatum universalem, victatis guerrarum et bellorum solitis dispendiis, et periculis, pacifice gubernare.” *Summaria brevis*, 20–21.

12 „VIII. Ugyancsak emlegetni szokták még Máté evangéliumából Krisztus szavait Péterhez: És amit megkötöndesz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is, és amit föloldasz a földön, fel lesz oldozva a mennyekben is... Néked adom a mennyeknek kulcsait... oldhatsz és köthetsz, ami hivataloddal vonatkozásban áll... Éppen ezért azt állítom, hogy jóllehet Péter utódja a Péterre bízott hivatal szükségletei szerint oldhat és köthet, ebből még nem következik, hogy feloldhatja a császárság rendeleteit vagy törvényeit, mint amazok állítják.” *Egyeduralom*, 460–461.

13 „Ce fut grand abomination à oüir que cest Boniface, pource que Dieu dit à saint Pere «Ce que tu lieras en terre sera lié au Ciel »,cette parole, d’espiritualité, entendre mallement, comme bougre, quant au temporel...” *Supplication*, 216.

14 „... nullus sane mentis auderet hoc negare, alioquin impune possent prelati guerram movere contra principem temporalem, et sic impediens turbans et preiudicium faciens iuridicioni principis, si quid temporale habet sub eodem per illud multari potest, cum quodam modo feloniam committat principis derogans potestati licet aliquorum rigor canonum derogare videtur. Iuridicio autem et potestas regia non solum per iudices sed etiam per clericos et laicos cuiuscumque conditionis solent impediri turbati gravamina et preiudicia sustinere, iudicibus ecclesiasticis huiusmodi impedimenta turbaciones et preiudicia sustinentibus, quod graviter est ferendum, videlicet quod

szári, hanem a királyi – különösen kiemelten a francia királyi – hatalommal kapcsolatban is hangsúlyozza, hogy a pápa igénye a világi hatalmak feletti felsőbbbségre mindenképpen jogellenes.¹⁵

A világi és az egyházi hatalmak egymáshoz való viszonyának vonatkozásában a két gondolkodónak van egy cáfolhatatlannak tűnő érve, amelyet VIII. Bonifác pápa azon állításával szemben fogalmaznak meg, mely szerint az uralkodókat a pápa szenteli fel, koronázza meg (többnyire megbízottjai révén), tehát ő közvetíti az isteni akaratot a világi társadalom felé, a világi hatalom tehát a pápától függ. Dante azonban azt állítja (konkrétan Augustus császár uralmára utalva), hogy a császári hatalom már az Egyház előtt létezett, tehát időbeli elsőbbsége miatt sem függhet tőle.¹⁶ Dubois hasonlóan érvel, de tágabb összefüggésben világítja meg a kérdést: meglátása szerint Melkizedek volt az első főpap, aki nagyobb papi testületet irányított, de mire ő hatalomra került (*in spiritualibus*), a világi hatalom már több mint 3 000 éve létezett, Melkizedek halála után pedig 600 évig nem létezett főpapi tisztség, világi uralkodók pedig nagyon is léteztek, mindenféle főpapi szentesítés nélkül is!¹⁷

Dante legfőbb érvei közé tartozik a császári joghatóság felsőbbbségének és egyház általi megkérdőjelezhetetlenségének kérdésében azon tény is, hogy maga Jézus mindig is elismerte e felsőbbbséget, sőt családja is, amikor eleget tett a császár népeségösszeírási rendeletének, és hazatért szülőhelyére.¹⁸ Márpedig Krisztus élete és tettei példaként szolgálnak minden keresztény hívő számára, és ő világosan megfogalmazta világi bírāja, Pilátus előtt is, hogy nem tart igényt semmiféle evilági

principi qui non recognoscit superiorem in terris iniuria tanta per quemlibet inferatur, cum sint – quod frequenter contingit – iniurantes duo...” *Summaria brevis*, 28–29.

15 „Papa vero in suo decretali secundo libro de iudiciis, qui incipit «Novit ille qui nichil ignorat, etc.» publice profitetur: quod dominus rex Francorum quantum ad suum feodum et dominium temporale nullum cognoscit superiorem in terris, necnon et quod papa iuridicionem temporalem eiusdem domini regis non vult nec intendit impedire; ex quo sequitur quod papa contra ius faceret si eiusdem domini regis iuridicionem impediret...” *Summaria brevis*, 39–40.

16 „... a császárság működésének teljében volt már akkor, amikor az Egyház még nem létezett, vagy nem működött.” *Egyeduralom*, 469.

17 „Ainsi departirent les fils d’Adam la terre, et en furent Seigneurs trois mil ans, et plus, auant le temps Melchisedec, qui fut le premier Prestre, qui fut Roy si comme dit l’histoire: mais il ne fut pas Roy de tout le monde, et obeissoient la gent à li comme à Roy du temporel, non pas comme à Prestre. Emprés sa mort fut grand temps, 600. ans ou plus, auant que nul autre fust Prestre.” *Supplication*, 215.

18 „... aki szabad elhatározásából hajt végre valamely parancsot, az azt tevékenységével igazságosnak ismeri el... Krisztus, mint életírója, Lukács bizonyítja, a római államhatalom parancsa alatt szűz anyától akart megszületni, hogy az emberi nem ama egyedülálló összeírása által embernek vétessék fel; ez pedig a parancs teljesítését jelentette... Krisztus tehát tettével elismerte, hogy Augustusnak, a rómaiak akkori uralkodójának rendelkezése jogos volt... Ha tehát Krisztus nem vetette volna alá magát illetékes bírónak, ítélete nem lett volna büntetés, illetékes bíró pedig csak az lehetett, aki az egész emberi nem felett joghatósággal rendelkezett... láthatják, hogy az egyház vőlegénye, Krisztus, a tevékenysége mindkét végpontján elfogadta azt.” *Egyeduralom*, 446–448.

hatalomra, őt a hatalom nem érdekli.¹⁹ Dubois szintén úgy látta, hogy Jézus minden tette tanításként értelmezendő a hívők számára („Omnis Christi actio esse debet nostra instructio”), Jézus pedig egyértelműen kijelentette, hogy a császárnak fizetendő adó mindenki számára kötelező, és meg is fizetett a császári helytartónak egy aranyat.²⁰

Dante és Dubois állítása szerint a pápák félreértelmezik az ún. „constantinusi adomány” kérdését is, mivel arra hivatkoznak, hogy Constantinus császár Róma és környéke odaajándékozásával a világi hatalmat is a pápákra ruházta át. Dante kategorikusan tagadja, hogy az adomány jogszerű és érvényes lenne, mert nézete szerint a császárnak nincs joga a birodalom területének megosztására, egy részének elajándékozására, a pápának pedig semmi joga nem volt az adomány elfogadására, és ezzel a világi uralkodói hatalom megszerzésére.²¹ A francia jogász megengedőbb ugyan az adományozás kérdésében, nem vitatja annak jogosságát, de állítása szerint a constantinusi adomány csak rosszat hozott a kereszténység számára, és a pápák háborúskodásai miatt rengeteg elhunyt keresztény lelke került a pokolba (meggyőződése volt ugyanis, hogy minden keresztény lelke, akik a pápák ellen harcolva a keresztények kezétől haltak meg, egyenesen a pokolba kerül).²² Sőt, Dubois azt gondolja, hogy a császári hatalom felsőbbsége mint legfőbb hűbérúré, továbbra

19 „Az Egyház formája semmi más, mint Krisztus élete, úgy, amint szavaiból és tetteiből feltárul... A világi uralmat viszont még Pilátus előtt is tagadta Krisztus: »Az én országom nem e világból való. Ha e világból való volna országom, az én szolgáim harcra kelnének, hogy kezébe ne adassam a zsidóknak. Most azonban országom nem innét való.« ... Krisztus mint az Egyház példaképe nem törődött a földi ország gondjaival...” *Egyeduralom*, 472–473.

20 „Emprés nostre Seigneur Iesus-Christ fust Souuerain Prestre, et ne trouue l'en point escrit, qu'il eust onques nulle possession de temporel, ne que il vouldist que Herodes, qui Roy estoit, ne Pilate, qui estoit Garde de ce que li Empereur de Rome auoit pais, l'en obeïssient de riens-, ains dit que l'en rendist à Cesar ce que l'en li deuoit, et à Dieu aussi-, et fist payer pour li, et pour saint Pere son Vicair d'un denier d'or.” *Supplication*, 216.

21 „X. Egyesek még azt is mondják, hogy Constantinus császár, minthogy az akkori pápa, Szilveszter, meggyógyította a leprától, a császárság székhelyét, azaz Rómát, sok más császári méltósággal együtt az Egyháznak adományozta. Ebből pedig azt a következtetést vonják le, hogy azóta e méltóságokat mindenki csak az Egyháztól nyerheti el, mert azok, szerintük, az Egyház tulajdonaivá váltak. Ebből könnyen következnék, hogy az egyik hatalom auktoritása függésben van a másikkal, mint ahogy állítják... Constantinus nem idegeníthette el a császárság méltóságát, s az Egyház nem fogadhatta el azt... a császárnak tehát nem áll jogában megosztani a birodalmat... Világos tehát, hogy az adományt sem az Egyház nem fogadhatta el birtoklás címén, sem a császár nem adhatta neki elidegenítés formájában.” *Egyeduralom*, 464–466.

22 „Licet enim papa in regno Sicilie urbe Romana Tucie maritimis et montanis aliisque terris, quas habuit ex donatione primi catholici imperatoris Constantini, omnia iura imperialia deberet habere et gaudere de illis pleno iure – tamen propter maliciam caliditatem et fraudem huiusmodi locorum gaudere nunquam potuit nec potest super hiis pleno iure, ymmo quia non timebat eum eo quod bellicosus non erat nec esse debet, multe guerre orte fuerunt multi fuerunt ab ecclesia condemnati principes cum adherentibus, et in tali statu tot mortui quod eorum sciri non posset numerus, quorum anime creduntur ad inferos descendisse quas papa curare et servare ab omni malorum occasione tenebatur.” *Summaria brevis*, 12–13.

is fennmaradt, így jogában áll az adományt bármikor visszavonni! Dubois tehát a pápai patrimoniumot inkább egyfajta *beneficium*ként, nem pedig örök időkre szóló *feudum*ként értelmezi, állításait a római jog (polgárjog) doktorainak írásaival kívánván alátámasztani. A francia jogász szerint a constantinusi adományozás semmit sem változtatott a feudális világi hierarchia, így a császári hatalom jogállásán.²³

Különbségek

Dante a pápai érvek cáfolata során kitér arra a hasonlatra, amelyet VIII. Bonifác is megemlít: e szerint a császári hatalom ugyanúgy a pápai tekintély és felhatalmazás révén létezik, mint ahogyan a Hold fénye is csak a Nap fényét veri vissza. A költő azonban határozottan különbséget tesz a Hold fénye és annak létezése között, és hangsúlyozza, hogy a bolygó önállóan létezik, nem a Nap kreálta, s ugyanígy érvényes ez a megállapítás a császári hatalomra, amelynek létezése teljesen független a pápaságtól, bár annak támogatása persze erősíti a császárság legitimációját.²⁴ Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Dante a császári hatalmat nem valamiféle korlátlan önkényuralomként, hanem egyfajta paternalista, atyáskodó hatalom gyakorlásaként fogta fel. Cicero a *Kötelességekről* szóló művének II. könyvéből idézve a költő a rómaiaknak a más népek feletti uralmát is egy ilyen joviális, paternalista jellegű felsőbbbségként tekintette.²⁵ Dante felfogása szerint a császári hatalom nem szólhat

23 „Et sic Imperator Constantinopolitanus, qui eidem dedit totum patrimonium quod habebat, cum huius donatio quia nimis magna facta per legitimum administratorem rerum Imperij, sicut sunt Episcopi et alij Praelati non tenuerunt, vt Iuris ciuilibus doctores, et praescriptio non obstat, secundum ipsam apparet, quod donator vel Imperator Alemanniae loco eius per Papam subrogatus totam huiusmodi donationem posset reuocare: quia vt dicit lex, quod quisque iuris in alterum statuit ipse eodem iure vtatur. Et poeta, Legem patere quam ipse tuleris. Et Imperator ait, Licet legibus soluti simus legibus viuere volumus. Ex hoc sequitur... ad casum summae paupertutis, quem habuerunt sui praedecessores ante factam sibi à Constantino primo Imperatore Christiano donationem praedictam, quae à principio non tenuit de iure, quin imò potuit reuocari, prout concorditer dicunt doctores legum, nisi longissimi temporis obstaret praescriptio, et haec esset vltio digna dici, iuxta ea quae scripta sunt...” *Deliberatio*, 46.

24 „... bár a holdnak csak akkor van elegendő fénye, hogyha a naptól kap, ebből még nem következik, hogy maga a hold is a nap által van... Állítom tehát, hogy a világi hatalom nem a lelki hatalomtól nyeri létét, sem erejét, azaz tekintélyét, sem pedig magába vett működését, ellenben tőle kapja, hogy hatásosabban működhessen, a kegyelem fényét, melyet égen és földön a pápa áldása hint szét.” *Egyeduralom*, 456.

25 „Míg a római nép uralma jótéteményeken és nem jogsértések halmozásán nyugodott, addig a háborúkat vagy szövetségeseink érdekében, vagy hatalmunk megtartásáért viseltük. A harcok kimenetele vagy enyhe volt, vagy csak a szükséghez képest szigorú, a szenátus királyok, népek és nemzetek révpartja és menedékhelye volt. Hatóságaink és hadvezéreink abban keresték legfőbb dicsőségeiket, hogy igazságosan és híven oltalmazták a tartományokat és a szövetségeseiket. Így tehát inkább atyai vezetésről, mint a földkerekség felett gyakorolt uralomról lehetett náluk szó.” *Egyeduralom*, 431–432.

bele a különféle autonómiák, önkormányzatok, lokális hatalmak működésébe, nem feladata minden lényegtelen apró kérdésben szabályokat felállítani vagy ítélni, csak a nemzetközileg fontos, a népek közötti együttélést és együttműködést illető ügyekben szabad vezérelni, törvényeket felállítani.²⁶ A császár tulajdonképpen legfőbb bírónak működik a nemzetközi világban az egyetemes béke biztosítása céljából, hogy az egyenlő rangú fejedelmek fölött legyen egy megfellebbezhetetlen tekintélyű joghatóság.²⁷ A császári hatalom döntéseinek és működésének igazságosságát annak univerzális jellege biztosítja. Dante egyértelműen világcsászárságban, világállamban gondolkodott, s úgy vélte, hogy aki mindenki felett uralkodik, az senkitől sem akar elvenni semmit, tehát mentes a bírvágytól, a mások javának, vagyonának megszerzésére való törekvéssel szemben.²⁸

A fenti bekezdésben említett megfontolások csak Dante írásaiban lelhetőek fel, az alábbiakban szereplő császárpárti és pápaellenes érvek pedig Dubois nézeteit tükrözik. Az egyik sajátos szempont, amely a francia jogásznál megtalálható, a pápák életkorára vonatkozik. Úgy véli ugyanis, hogy a pápák már az életkoruknál fogva sem lehetnek alkalmasak olyan feladatok ellátására, amelyek a világi hatalommal kapcsolatban felmerülnek. Azt is kifogásolja, hogy sokan az egyházfők közül nem nemesi származásúak, és nincs meg az a szocializációs közeg, amelyben a katonai-harcászati feladatok megoldására, sikeres hadjáratok végrehajtására képzettséget, alkalmasságot szereznének, márpedig a világi hatalom gyakorlása mindezeket feltételezi. Ráadásul a világi hatalmak ügyeibe beleavatkozó pápák sok esetben viszályokat, konfliktusokat szítanak a keresztény fejedelmek között, ahelyett, hogy szent hivatásukkal foglalkoznának és a béke előmozdításán fáradoznának.²⁹

26 „Így hát az emberi nemet egyetlen legfőbb fejedelem is képes kormányozni, azaz a monarcha. Meg kell azonban jegyeznünk, amikor azt mondjuk, hogy az emberi nemet egyetlen legfőbb fejedelem is képes kormányozni, nem úgy értjük, hogy valamely községben adódó bármely legjelentéktlenebb ítéletnek közvetlenül őtől kell származnia; hanem hogy olykor hiányosak a városi törvények és irányításra szorulnak, mint a Filozófus mondja Nichomachushoz írott műve ötödik könyvében, ahol a bölcs méltányosságot ajánlja. Ugyanis a népeknek, országoknak, városoknak vannak sajátos tulajdonságaik, amelyeket más és más törvényekkel kell szabályozni. A törvény ugyanis az élet vezérő szabálya... Inkább úgy kell érteni, hogy a monarchának az emberi nemet a maga közös, mindenkire egyaránt vonatkozó szabályai szerint kell a békére vezérelnie. Ezt a közös szabályt, illetve törvényt az egyes fejedelmek a monarchától kell, hogy kapják.” *Egyeduralom*, 419.

27 „Két fejedelem között, akik nincsenek egymásnak alávetve, akár a maguk, akár alattvalóik hibájából viszály támadhat, ami nyilvánvaló, ezért tehát közöttük igazságtétel kell, hogy legyen. S minthogy egyik sem ítélhet a másik felett, tekintve, hogy nincsenek egymásnak alávetve (s egyenlőknek egymás felett nincs hatalmuk), szükség van egy szélesebb joghatóságú harmadikra, aki hatáskörénél fogva mindkettő felett áll. És ez vagy a monarcha, vagy sem.” *Egyeduralom*, 411.

28 „A monarcha számára semmi sincs, amit megkívánhatna, hiszen joghatóságának csak az óceán szab határt, nem így más fejedelmek esetében, akiknek fejedelemségét más fejedelemségek határolják, mint pl. a kasztíliai királyságot az aragóniai királyság. Ezért minden halandó között a monarcha lehet az igazságosság legmegbízhatóbb letéteményese.” *Egyeduralom*, 413.

29 „Item in Romanos pontifices non elegunt nec egi consueverunt nisi senes aut etiam decrepiti plerumque non nobiles genere, in armis non experti nec assueti; quomodo autem talis, qui non

Dantével ellentétben Dubois nem hitt abban, hogy a császári hatalom az egész világra kiterjedhet, és cáfolja azon régi állításokat, miszerint az indiai, asszír, görög és római birodalmak valóban „világbirodalmak” lettek volna. A valóságban mindegyik csak a világ egy részét foglalta magába, mint például a világhódító Alexandroszé is, akinek éppen a rómaiak tagadták meg az engedelmességet, tehát a Keletet ugyan meghódította, de a Nyugatot nem.³⁰ A korabeli királyi és császári hatalmat a francia jogász Nagy Károlytól eredezteti, aki a frankok királyaként Róma és a pápaság segítségére volt Adorján pápa idejében a longobárdokkal szemben, és cserébe Róma szenátora lett, majd császárrá koronázta őt III. Leó pápa, sőt felruházta őt az egyházi méltóságok kinevezési jogával, valamint különféle adók beszédésének jogával.³¹ Dubois ugyan utal arra, hogy e jogokról Nagy Károly fia, Jámbor Lajos lemondott, de egy ravasz jogászi érveléssel azt állítja, hogy az uralkodók, köztük a francia király is, e jogokat jóhiszeműen tovább gyakorolták, egyházi méltóságokat neveztek ki, adókat szedtek, és 100 év után mintegy „elbirtokolták” e jogokat a pápaságtól.³²

habet amicos bellicosos affectione sanguinis sibi coniunctos, talium subditorum a natura et consuetudine vivendi malorum superbas in modico tempore que vivet, tot rebelliones et insidias poterit superare? Non est rationi consonum nec verisimile quod hoc possit evenire, et quia vix aut nunquam evenit temporibus retroactis iuxta legis consilium presumi non debet quod eveniet in futurum. Preterea quod papa, cui sanctitas gloriam ignoscendi reliquit, qui lectioni et orationi debet vacare, predicare, iusta ecclesie iudicia facere, omnes mundi principes catholicos ad pacem et concordiam revocare et in tali statu servare, ut omnium ovium sibi commissarum animas simul possit Deo reddere, sit actor promotor et factor bellorum tot et tantorum homicidiorum res est exemplo pernicioza. Facit enim id quod in personis aliorum testatur: increpat arguit opponit! Et si ipse possit habere commodum solitum sine honore et impedimento cure animarum sibi commisse, terrenas occupationes et occasiones malorum victando, et hoc recusare presumit et audeat – quis cum cupiditate superbia et presumptione temeraria poterit ecusare, quis ille qui se possit et audeat estimare sufficientem ydoneum ad utriusque gladii tante rei publice potestatem? Quomodo gravissimum superbie viciu poterit evictare?” *Summaria brevis*, 13.

30 „Licet enim chronicae scripturae dicant: 1. Indos, 2. Assyrios, 3. Graecos, et 4. Romanos mundi monarchiam tenuisse, intelligunt de maiori parte mundi, non de toto, quia expressè dicunt Alexandrum vltra Graeciam super orientalem et Babylonicam mundi partem principatum tenuisse, et Romanos eidem obedire recusasse.” *Deliberatio*, 45.

31 „... quod cum ipse revertens de Hyspania, in qua continue exercitum tenuerat per XXX annos seu XXXII, intraret ecclesiam Parisiensem, venerunt ei obviam nuncii domini Adriani pape qui subsidium eius cum multis gemitibus requirebat, eo quod deffensorem non habebat sibi que fecerat sollemniter requisitus imperator Constantinopolitanus contra Desiderium regem Lombardorum qui Romanam ecclesiam destruebat. Rex vero baronibus exponens negotium rogavit eos, quatinus cum eo sancte Romane ecclesie pro Dei et apostolorum eius Petri et Pauli amore subvenirent... Postmodum senator urbis Rome factus translata per papam cum assensu concilii generalis potestate eligendi imperatorem a Grecis in Germanos imperator est factus, data sibi et suis successoribus potestate eligendi papam cardinales patriarchas primates archiepiscopos et episcopos totius christianitatis, quam potestatem Lodoicus eius successor remisit.” *Summaria brevis*, 10–11.

32 „Et si aliqua iura dicunt Reges beneficia conferre non posse, et consuetudinem super hoc introductam non tenere. Respondemus quòd haec iura, vt ex chronicis apparet, post huius tempus per centum annos, et ultra facta fuerunt. Et iura cum fiunt, non ad praeteritos casus, sed ad futuros debent trahi... et si Ecclesia Romana et Imperator subiectionem si quam habuissent, quod non est

A 100 év utáni elbirtoklási jogot Dubois nyilvánvalóan az angolszász jogból vette át, amelyet jól ismert, hiszen néhány egyházügyi vitában ő képviselte I. Edward angol királyt is (mint Guyenne hercegét), és amely szerint 99 év letelte után a bérleti vagy használati jog tulajdonná alakul át. Egy másik érvelésében Dubois a világi hatalom (tehát a császárság és a királyság) teljes egyháztól való függetlenségét és szuverenitását 1000 évnél is régebbi időszakra vezeti vissza, és lényegében a katonai hódítás, területfoglalás jogával magyarázza.³³ De utal egy bibliai érvre is, miszerint az Úr azt mondta Ádámnak, hogy amely földre ő és utódai beteszik a lábukat, az övék lesz, az ő tulajdonukká válik.³⁴ A *Deliberatio* egyik passzusában a francia jogász azt állítja, hogy a francia királyok éppen 1270 éve kormányozzák teljes jogkörrel országukat, függetlenül az egyházi hatalomtól. Mivel Dubois ezen írása 1302-ben keletkezett, visszaszámolva az 1270 esztendő, hozzávetőleg Jézus halálának idejéhez jutunk el, amit az is megerősít, hogy konkrétan utal Szent Péterre, aki ekkor vette át az egyház irányítását. A francia jogász tehát arra hivatkozik, hogy Jézus halála után sem Szent Péter, sem annak utódai nem formáltak semmiféle igényt a világi hatalomra a császárokkal, majd a királyokkal szemben.³⁵

Lényeges különbség a két gondolkodó koncepciójában az is, hogy Dantével ellentétben a francia jogász az univerzális császárságot a francia Capeting-ház királyaira ruházná át, tehát megszüntetné a Német-Római Császárságot (e tervét majd Napóleon fogja megvalósítani 1806-ban!). Ismét hangsúlyoznunk kell azon tényt is, hogy Dubois a császárság hatalmát a Földközi-tengertől (amelyet Déli-tengernek is neveztek) északra levő területekre tartotta realizálhatónak, tehát nem világ-, hanem

verum, per centum annos Reges possidere libertatem, et praescribere permittendo, totum ius suum amisissent, multo fortius ipsos hoc amiserunt permittendo tanto tempore possidere et praescribere libertatem.” *Deliberatio*, 45–46.; „Laquelle chose pert bien, à ce que l’Empereur dit, que il estoit Seigneur du môde, sans rien excepter, qui ne auint onques à Alexandre, ne à autre. Et se n’oserent il dire que l’en se peut defendre contre l’Eglise de Rome, et contre li Empire, par praescription de cent ans.” *Supplication*, 218.

33 „Praeterea negari non potest, quin semper post distincta primò rerum dominia, inuasio rerum occupatarum, ab aliis maximè per tempus à quo memoria hominum non existit possessorum, et praescriptarum fuerit, et est peccatum mortale. Rex autem supremam iurisdictionem et libertatem suorum temporalium vltra mille annos possedit.” *Deliberatio*, 45.

34 „Dont semble il bien, que ledit Pape vouloit tout le monde destruire, et mettre en guerre, qui de nouuel vouloit occuper ceste Siegneurie, qui tenuë et porfise auoit esté plus de mil ans en bonne foy des Roys de France. Par autele raison puet l’en demander tout l’héritage que Dieu le Pere partit entre Adam et ses fils, quand il dit: «Ce que ton pied marchera, et que tu occuperas sera tien.»” *Supplication*, 218.

35 „Hoc beato Petro et singulis eius successoribus competiisset, qui in hoc nihil reclamarunt, nihil vindicauerunt. Reges Franciae hoc possidentes, et praescribentes tolerarunt per mille ducentes septuaginta annos. Possessio verò centenaria etiam sine titulo hodie per nouam constitutionem dicti Papae sufficeret ad praescribendum contra ipsum et Ecclesiam Romanam, ac etiam contra Imperium, secundum leges Imperiales.” *Deliberatio*, 46.

európai császárságban gondolkodott.³⁶ A császárságnak a Francia Királyságba való áthelyezését a francia jogász a franciák kiválóságával magyarázta (egyfajta etnocentrizmus jellemezte gondolkodását), és éghajlati-klimatikus tényezőkre vezette vissza, sőt, a csillagok legkedvezőbb konstellációját is felhozta érvként, amely Franciaország területe felett tapasztalható (meggyőződése volt, hogy a csillagok erős hatást gyakorolhatnak az emberek életére).³⁷ Azt az elgondolást, hogy egyes népek, itt jelesen a franciák, az országuk kedvezőbb éghajlati adottságai miatt különbek másoknál, és így alkalmasabbak mások kormányzására és a többi nép feletti uralomra, Dubois egyértelműen Arisztoteléstől veszi át, aki a *Politika* IV. könyvében ír arról, hogy a hellének minden más népnél különbek (ezért uralkodhatnak is felettük!), mivel Hellász éghajlati-klimatikus-földrajzi adottságai a legkiegyensúlyozottabbak.³⁸ A francia jogász természetesen a fentieknél realisztikusabb érveket is felvonultat a francia császárság szükségessége mellett: úgy látja – teljes joggal egyébként – hogy *de facto* Franciaország népessége a legnagyobb a keresztény országok között, itt a legnagyobb a katonai nemesség aránya a társadalomban, és a francia király tudja kiállítani a legnagyobb számú haderőt Európában.³⁹ Dubois állítása szerint a francia

36 „Preterea verisimile est quod dominica gracia operante, a qua omnia bona procedunt et que dat omnibus iustam affectionem habentibus affluenter, poterit regia maiestas acquirere licite tocus christianitatis citra mare meridionale posite monarchiam.” *Summaria brevis*, 16.

37 „Quia vero considerantibus modum regendi subditos quem hactenus tenuerunt et tenent principes huius mundi propter tocus rei publicem salutem expediret totum mundum subiectum esse regno Francorum, dum tamen rex eiusdem prout fieri consuevit in eodem regno generetur nascatur, educetur et instruatur – et hoc propter astrorum meliorum aspectum et influenciam quam dictum regnum habere percepimus et per experientiam plus habere didicimus quam alias regiones et regna – alterantur enim probitas et mores filiorum quos Gallici generant in extraneis regionibus, et alterari consueverunt saltem in tertia vel quarta generatione prout contigit preteritis temporibus in personis principum, qui se de regno Francorum ad partes alias transtulerunt. Gallici quidem longe certius utuntur vero iudicio rationis quam alie quelibet naciones nec inordinate moventur, vix aut nunquam rectam rationem impugnant, quod in aliis non videmus; et quia talem habere dominum omnibus hominibus expediret quia per inordinatum principem salus impeditur et impediri permittitur animarum, videat et consideret regia maiestas quid sit et per quas vias iuste sibi possit gentes et regna subiugare, quod sic verisimiliter possibile videtur... et ob talia supra scriptum est, quod expediret semper reges Francorum generari et nasci ac nutrir in regno suo presertim in locis, in quibus sunt homines regulariter bene dispositi propter meliorem influenciam celi et corporum que sunt in eodem.” *Summaria brevis*, 11–12., 48.

38 „A hideg éghajlat alatt, főleg az Európában lakó népekben erős az akarát, de kevesebb bennük a tehetség és a mesterségekre való készség, ezért bár igaz, hogy másoknál jobban szeretik a szabadságot, de nem elég polgárisodottak, és a szomszédaikon való uralomra képtelenek. Az ázsiaiak viszont tehetségesek, a mesterségeket kedvelik, de gyávák, és ezért folytonos alárendeltségben és szolgaságban élnek. A hellén nép, miként lakóhelye is a kettő között fekszik, mindkét tulajdonságban részesül, bátor és tehetséges; ezért azután szabadságban és a legtökéletesebb politikai szervezetben él, akár mindenki fölött is tudna uralkodni, ha egy államban tömörülne.” *Politika* IV 287.

39 „Sed cum regia maiestas tam magnum mittere debeat et possit exercitum equitum et peditum, quod non creditur princeps vivens, qui sane mentis existens huiusmodi exercitum ac gentem ipsius auderet expectare se et suos solum ferro et calibe operiens, - quo modo dux vel comes, qui

király bármikor könnyűszerrel ki tud állítani egy jelentős haderőt (konkrétan 2 000 lovast és 80 000 gyalogost említ), és ha esetleg ez a sereg hosszabb ideig nem térne vissza egy háborúból, semmi gondot nem okozna a pótlása.⁴⁰

A francia jogász egyik legelőreutatóbb elgondolása az volt, hogy a császári méltóságot a francia Capeting-ház számára öröklődővé kell tenni, elkerülendő a császárválasztással kapcsolatos vitákat, háborúkat és visszaéléseket. Ennek megvalósításához még a pápa közreműködését is elfogadta volna, valamint megegyezést akart a választófejedelmekkel, hogy azok mondjanak le előjogukról a császárság öröklődővé tételéhez.⁴¹ Dubois-nak ezt az elképzelését jó két évszázad múlva majd a Habsburgok fogják megvalósítani, ami mindenképpen tükrözi e koncepció realitását és fontosságát. Egyelőre azonban, 1300 táján, a francia jogász úgy gondolta, hogy a francia királyi udvartartás lesz a keresztény európai császárság központja, és remélhetőleg az összes ország uralkodói a francia Capeting-ház sorai közül kerülnek ki, vagy legalábbis a francia udvarban nevelkednek. Mindez jótékony hatással lesz majd úgy szellemi, mint fizikai képességeik kibontakozásához, az előzőekben kifejtett kedvező éghajlati tényezők és a csillagok kedvező összeállása és hatása miatt. Tehát nemcsak a császári tisztségben, hanem általában a keresztény országok királyi családjainak összetételében is kulcsszerepet szánt a francia dinasztíának (amit, talán mondanunk sem kell, szintén a német Habsburg-ház ültetett át a gyakorlatba). Dubois e vonatkozásban egyébként a római császárok és a középkori mongol nagykánok udvartartását és dinasztikus politikáját tekintette mintának.⁴²

novit regni Francorum miliciam, ipsam simul unitam expectabit... Interest principis locupletes habere subiectos et subiectos habere dominum habundantem. In hoc maxime dicunt prudentes nobilitatem regni Francorum consistere: quod rex eius inter omnes mundi principes est ille qui potest pluribus nobilibus et potentibus imperare. Preterea sunt multi modi per quos secundum leges humanas et canonicas sanctiones ac regnorum civitatum castrorum et regionum consuetudines feoda quorumlibet vasallorum ad dominos licite revertuntur, quos modos causa brevitatis obmitto.” *Summaria brevis*, 9., 14.

40 „Si enim alternis annis de terris vestris magnum exercitum peditum etiam usque ad octoginta milia et equitum duo milia pauperum nobilium, qui terras nullas aut paucas habebat, ad amicos vestros seu terras vestras etiam dato quod non redirent mitteretis, populus vester ob hoc diminutus per singulas regiones nullatenus appareret.” *Summaria brevis*, 16.

41 „Si placet convenire cum ipso de iure suo regie potestati dimittendo, quod potest facere si regnum habet vel habiturus est ut dicitur pro se et heredibus suis, et si non est verum cum assensu electorum imperii fieri posset, maxime interveniente consensu pape, qui si papa bonus esset de facili haberetur – ut cessarent Lombardorum super alias naciones rapine furta homicidia usurie ac inobediencie guerre maris et terre cum aliis multis peccatis notoriis eorundem.” *Summaria brevis*, 14.

42 „Si quis arguat iste modus regendi est alias inauditus, ergo non est eligendus nec propter ipsum recedendum ab hiis que fuerunt per longuam vivendi consuetudinem approbata – respondeo: ymmo legitur nonnullos Romanos imperatores sic quam plura mundi regna et climata gubernasse. Audivi quendam qui cum Tartaris conversatus fuerat recitare, quod rex terre eorum quiescens circa medium regni sui sic mittit ad singulas partes eius pugnans per alios cum necessitas hoc exposcit. Item et, quod ipse sibi subiugare volens alias naciones, constituit magnum exercitum iuventum et regere terram et fortalicia preter quam gencium non habentem super illos, volens quod eo mortuo

A két középkori gondolkodó, Dante és Dubois univerzális császárságra vonatkozó fejtegetéseit vizsgálva megállapítható, hogy az olasz költő sokkal inkább elméleti-filozófiai, a francia jogász pedig inkább jogi-politológiai, praktikusabb érveket vonultatott fel annak igazolására, hogy általában a világi, de különösen a császári hatalom teljesen szuverén, és abszolúte független az egyházi-pápai hatalomtól. Lényegében azonban érveik ugyanazon logika szerint épültek fel, és kritikájukkal alaposan „leszedték a keresztyvizet” az egyházzól. Mindkettőjüket óriási műveltség, szigorú logika, és az ekkoriban formálódó értelmiség emberileg is bátor helytállása jellemezte, bármely zsarnoki jellegű hatalommal, kormányzattal szemben. Dante és Dubois örök példaként szolgálhatnak az utókor számára, a citoyen-kurázsi vonatkozásában, az értelmiség hitvány árulásával szemben. Persze mindketten „megfizettek” bátorságukért, Dubois sohasem jutott magas állásba a francia királynál, IV. (Szép) Fülöpnél (aki felett néhány írásában jó tanácsai mellett szintén rendkívül bátor és szigorú kritikát gyakorolt!), Dante száműzötként tengette életét, és sohasem térhetett vissza szülővárosába. De ne feledjük: Dante megírta az *Isteni Színjátékot*, Dubois pedig „feltalálta” az Európai Uniót! Haláluk 700. évfordulóján tett tisztelgő megemlékezésemet Dante egyik szép gondolatával fejezem be: a politikai témájú vizsgálódások értelme nem csupán abban áll, hogy megismerjük a politika természetét, hanem elsősorban abban, hogy alakítani is tudjuk, tehát előmozdítsuk a politikai cselekvést.⁴³

vel debilitato tantum – quod non posset obstagiare – statim alium eligerent et assumerent super omnes probiorem ne percusso pastore dispergerentur oves gregis.” *Summaria brevis*, 19–20.

- 43 „Vannak viszont olyan dolgok, melyek hatalmunkban állnak, ezeket nemcsak hogy meg tudjuk ismerni, hanem alakítani is tudjuk; ilyenkor nem azért cselekszünk, hogy megismerjünk, hanem azért ismerünk meg, hogy cselekedhessünk, minthogy itt éppen az a cél, hogy cselekedjünk. Mármost jelen vizsgálódásunk tárgya politikai természetű, sőt forrása és alapelve minden helyes politikának, s ugyanakkor a politikát hatalmunkban áll alakítani. Nyilvánvaló tehát, hogy az itt vizsgált tárgy elsősorban nem az elmélkedés, hanem a cselekvés céljaira van rendelve.” *Egyeduralom*, 404.

Bibliográfia

ARISZTOTELÉSZ (1984), *Politika*, ford. SZABÓ Miklós, Budapest, Gondolat.

VIII. BONIFÁC pápa „*Unam Sanctam*” kezdetű bullája (1302. nov. 18.) in SZ. JÓNÁS Ilona (szerk., 1999), *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Budapest, Osiris. 339–341.

DUBOIS, Pierre (Petrus de Bosco), *Summaria brevis et compendiosa doctrina felicitis expeditionis et abbreviacionis guerrarum ac litium regni Francorum* (1300), KÄMPF, Helmut, Dr. (Hrsg., 1936), Leipzig und Berlin, Teubner (Repr. 1969, Wiesbaden, SÄNDIG, Martin, Dr., OHG).

DUBOIS, Pierre, *Deliberatio Magistri Petri de Bosco Aduocati Regalium causarum Balliuiæ Constantien. et Procuratoris Vniuersitatis eiusdem loci, super agendis ab excellentissimo Principe et Domino, domino Philippo, Dei gratia Franc. Rege. Contra Epistolam Papæ Romani, inter caetera continentem hæc verba: Scire te volumus quòd in spiritualibus et temporalibus, etc. in actis inter Bonifacium et Philippum Pulchrum* (1302), in DUPUY, Pierre (ed., 1655), *Histoire du différend d'entre le pape Boniface VIII. et Philippes le Bel roy de France*, Paris (Repr. Tucson, 1963), *Preuves de l'histoire du différend*. 44–47.

DUBOIS, Pierre (1304), *La Supplication du pueuble de France au Roy, contre le pape Boniface le VIII* (1304), in DUPUY, Pierre (éd., 1655), *Preuves*, 214–219.

MOLNÁR Máté (2010), *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben*, Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design.